

ADNOTĂRI LA O LUCRARE POSTUMĂ A LUI GHEORGHE I. BRĂTIANU

(*În jurul întemeierii statelor românești*, în „Ethos”, Paris, Caietul II, 1975, p. 8—67; Caietul III, 1982, p. 37—119)

DE

VICTOR SPINEI

La mai multe decenii scurse de la sfârșitul tragic al marelui istoric care a fost Gheorghe I. Brătianu ne este rezervat privilegiul să luăm cunoștință cu surpriză și emoție de existența unor noi și neprețuite postume ale magistrului. Încercat de momente de grea cumpănă în ultimii ani când i-a mai fost dat să lucreze, ostracizat fiind din viața științifică oficială, reputatul medievalist a găsit totuși resurse morale să aștearnă pe hirtie lucrări de largă respirație și erudiție. Ultima care a văzut lumina tiparului privește întemeierea statelor românești de sine stătătoare.

Prima parte a studiului, publicat în 1975, este intitulată „Noile obiecțiuni împotriva tradiției istorice și temeiurile lor”. Tematica sa este apropiată de aceea dezbătută în volumul *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, tipărit în 1945—reunind studii apărute în ultimii ani ai războiului — și reeditat în 1980 grație eforturilor lui Valeriu Răpeanu.

În afară de o introducere, această primă parte cuprinde patru subcapitole intitulate: 1, *Descălecatul privit din Țara Românească*; 2, *Descălecatul privit din Ardeal*; 3, *Descălecatul Moldovei*; 4, *Tradiția istorică privită de un istoric ungar*. După excursul istoriografic din *Introducere*, autorul discută pe larg, cu obișnuita-i obiectivitate, imputările care i s-au adresat în recenzii critice făcute volumului apărut în 1945 de Constantin C. Giurescu, Zenovie Păclișanu, Alexandru Boldur și L. Elekes, revenind apoi cu detalii asupra problemelor controversate prin prisma reanalizării izvoarelor istorice și a interpretărilor făcute în literatura recentă la acel moment, semnată de I. Moga, A. Filipașcu, St. Pascu etc. Istoricul își reafirmă pe baza unui întreg arsenal de argumente statonica sa încredere în valoarea tradiției ca document de cea mai mare valoare pentru deslușirea aspectelor obscure legate de începuturile statale din spațiul românesc.

Supunându-ne răbdarea la grea încercare, a doua parte a lucrării, avind titlul „Contribuții la istoria întemeierii statelor românești” a fost tipărită de-abia după șapte ani. Aceasta cuprinde patru subcapitole: 1, *Întiul descălecat al Țării Românești*; 2, *Phynta, descălecător al Moldovei ?*; 3, *Începuturile Moldovei: cele două țări și cele trei ramuri domnițoare*; 4, *Clăpurile și mormintele întiilor voi (e)vozi ai Țării Românești*. Parcurgându-le, specialiștii vor avea prilejul să afle opiniile lui Gh. I. Brătianu în legătură cu câteva probleme controversate în istoriografia românească ce privesc dominația bulgară pe malul stîng al Dunării, substratul etnic al descălecatului în Țara Românească, rolul lui Phynta de Mende în luptele antimongole, etapele eliberării teritoriilor extracarpatiche de sub stăpînirea Hoardei de Aur interpretarea tradiției descălecatului din Moldova, disputele pentru tron dintre Ștefan și Petru oglîndite într-un pasaj din cronică lui Jan Dlugosz, întinderea Moldovei în momentul întemeierii și statutul politic al celorlalte teritorii românești nord-dunărene, genealogia primilor domni ai Moldovei, atribuirea mormintelor voievodale descoperite la Curtea de Argeș etc. Totodată, autorul a întreprins o riguroasă retrospecție a principalelor teze emise în legătură cu problemele enumerate. Gheorghe I. Brătianu își încheie lucrarea exprimîndu și speranța că din amintirea faptelor vitejești săvîrșite de cei ce au întemeiat statele românești se va culege „îndemnul de credință și de nădejde în destinele viitoare ale neamului”.

Ambele părți ale studiului sînt însoțite de rezumate în limba franceză traduse de autor.

Dubiile avute de unii istorici — neexprimate însă în scris — privind autenticitatea lucrării lui Gheorghe Brătianu se datorează îndeosebi faptului că, atunci cînd se referă la propriile opinii, autorul folosește persoana a treia („Ethos”, II, p. 10: „Dl. Brătianu a încercat să revizuiască întregul proces al descălecerii...”; p. 10: „...argumentele D-lui Brătianu sunt, cum singur o recunoaște, mai mult din domeniul posibilității decît al certitudinii”; p. 12: „Dl. Brătianu înșiră cîteva din informațiile și interpretările ce duc la atari concluzii”; etc.), la fel cum procedează în cazul altor istorici.

Dat fiind situația specială în care se afla istoricul și imposibilitatea de a-și valorifica creațiile într-un periodic din țară sub propria-i semnătură, un asemenea procedeu nu trebuie să mire. Păstrând anonimatul în cazul lucrării în discuție, Gheorghe I. Brătianu întrevădea o șansă de a-și putea apăra punctele de vedere expuse în volumul *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, contestate de unii colegi de breaslă. Pe de altă parte, nu numai ideile prezentate în studiul despre constituirea formațiunilor statale românești, cât și stilul în care a fost redactat poartă pecetea inconfundabilă a marelui istoric.

De altfel, ideea caracterului apocrif al studiului lui Gheorghe Brătianu a fost respinsă și de reputatul medievalist Petre Ț. Năsturel, profesor la Sorbona și cercetător la Collège de France, într-o scrisoare din 11 aprilie 1986, ca și într-o discuție purtată cu semnatarul acestor rânduri la Paris, în același an, la 6 septembrie. Mărturia Domnii sale este deosebit de prețioasă prin faptul că s-a numărat printre colaboratorii apropiați ai lui Gh. I. Brătianu în ultimii ani când a condus Institutul de Istorie Universală „N. Iorga” din București (cf. *Cuvînt de deschidere al directorului Institutului, prof. Gh. I. Brătianu, la ședința comemorativă din 7 aprilie 1947, în Institutul de Istorie Universală „N. Iorga” la zece ani de la întemeiere*, București, 1947, p. 6) iar în perioada „repausului involuntar” a menținut legătura cu îndrumătorul său prin intermediul soției acestuia, furnizindu-i cărțile necesare la domiciliu și mijlocind — împreună cu Mihai Berza și Vitalien Laurent — punerea la adăpost a manuscriselor, care poate altfel ar fi fost irecuperabile.

În legătură cu data redactării voluminosului studiu inserat în paginile periodicului românesc din capitala Franței s-a conturat o mică controversă. În timp ce în nota ce însoțește textul propriu-zis — semnată cu inițialele M.B., sub care se ascunde, desigur, numele Mariei Brătianu, fiica cea mai mare a istoricului — se face specificarea că studiul „a fost probabil redactat” în anul 1949, în recenta bibliografie asupra lucrărilor științifice ale lui Gheorghe I. Brătianu, publicată în 1983 la Paris (*Les écrits de G. I. Brătianu*) fără să se specifice cine a întocmit-o, se menționează (p. 14) că a fost scrisă în anul 1946. Această a doua dată este exclusă dat fiind că autorul citează în aparatul critic mai multe lucrări apărute în 1947 și 1948 (cf. „Ethos”, II, p. 61, 63, 67; III, p. 110—112). Totodată, în prima parte a studiului se vorbește despre cercetările arheologice întreprinse sub conducerea lui Ion Nestor la Zimnicea în „cursul verii acestui (s.n.) an (1948)” (p. 24), citindu-se informațiile despre rezultatele săpăturilor publicate în cotidianul „Universul” din 9 octombrie 1948 (cf. „Ethos”, II, p. 63, nota 68).

Din aceste date rezultă că cel puțin prima parte a lucrării a fost elaborată în ultimele luni ale anului 1948. Dacă autorul a izbutit să redacteze în întregime consistentul său studiu încă în cursul anului amintit sau dacă subcapitolele finale au fost terminate în 1949 este deocamdată mai dificil de stabilit. Oricum, știm cu precizie că lucrarea fusese terminată înainte de mai 1950, momentul când s-a sfârșit perioada domiciliului obligatoriu, marele istoric fiind întemnițat la Sighet.

Gheorghe Brătianu a început să lucreze la acest amplu articol probabil imediat după ce și-a încheiat monografia asupra trecutului antic și medieval al Mării Negre, despre care mărturisește că a terminat-o la un an după ce i se oferise un „răgaz involuntar” (*La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, München, 1969, p. 37). Avîndu-se în vedere faptul că amintitul „răgaz” îi fusese impus în septembrie 1947 (cf. V. Laurent, *Préface*, la G. I. Brătianu, *La mer Noire...*, p. 8), ar rezulta că elaborarea sintezei despre arealul pontic luase sfîrșit la începutul toamnei lui 1948, astfel că Brătianu putea să-și concentreze eforturile pentru o nouă creație. În *jurul întemeierii statelor românești* succeda, de asemenea, altor citorva articole ale sale concepute în anii 1947—1948 și apărute postum: *Le thème de Bulgarie et la chronologie de l'Anonyme hongrois*, în „Acta historica”, X, München, 1972, p. 105—112; *Autour des Croisades au XVe siècle. En marge de l'Empire du Levant de M. René Grousset*, în „Revue des études roumaines”, V—VI, Paris, 1960, p. 9—20; *Aux origines des assemblées d'états*, în „Revue des études roumaines” XVI, Athena, 1981, p. 5—35.

În *jurul întemeierii statelor românești* reprezintă ultima lucrare de mari dimensiuni a lui Gheorghe I. Brătianu, redactată după propria-i expresie — utilizată însă pentru o altă sinteză a sa — „în condiții amintind ambianța în care a fost scrisă *Cartea Minunilor* a ilustrului Marco Polo” (*La mer Noire...*, p. 39).

Seria postumelor sale nu se încheie însă cu acest studiu. Despre existența unor lucrări de dimensiuni reduse și a unor recenzii, concepute în ultimii ani ai deceniului al 5-lea, sîntem informați în deja amintita bibliografie a operelor științifice ale istoricului, tipărită la Paris în 1983 (*Les écrits...*). Precum ne-a dezvăluit recent pe cale epistolară prof. dr. Petre Ț. Năsturel, un articol despre numele Dobrogei, pregătit de Gh. I. Brătianu pentru un congres internațional de bizantinologie, la care n-a putut participa, se află pregătit pentru tipar. Admiratorii marelui istoric și patriot se pot aștepta prin urmare și la alte surprize plăcute.

Dat fiind că din diferite motive accesibilitatea publicației pariziene „Ethos” este redusă, o reeditare a lucrării despre constituirea statelor românești de sine stătătoare într-un periodic din România sau într-un volum special de studii reunind toate postumele lui Gheorghe I. Brătianu — un mare dezi-derat și o datorie a istoriografiei noastre — ar fi extrem de binevenită.

NOTES ON ONE OF GHEORGHE I. BRĂȚIANU'S POSTHUMOUS WORK
SUMMARY

In 1975 and 1982 the Parisian journal *Ethos* (II, 1975, pp. 8-65; III, 1982, pp. 37-119) published an extensive posthumous work by Gheorghe I. Brătianu concerning the founding of the Romanian states. In the first part the author argues with various other historians on the subject of the validity of certain data recorded by historical tradition and brings further arguments to support his own ideas. The latter part deals with matters of detail regarding the statal origins of Wallachia and Moldavia.

The doubts voiced by some historians as to the authenticity of this work are due to the fact that, when quoting his own opinions, the author uses the 3rd person singular. Keeping in mind that at the time of elaborating this study Gheorghe I. Brătianu had already been dismissed from the University, and that he was under house arrest and could not use his name to sign his own works, such a procedure hardly comes as a surprise. Actually, the ideas as well as the style carry the unmistakable mark of the great historian. The apocryphal nature of Brătianu's work was rejected by the distinguished byzantinist Petre Ș. Năsturel who counted among his close collaborators during the „involuntary rest” period and who arranged for the safety of the unpublished manuscripts.

As regards the date of elaboration, arguments have been put forward that point to the last months of 1948, or even to the first part of the following year.

Translated by ȘTEFAN COLIBABA